

МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ПРИ ДОБРОВІЛЬНІЙ ВІДМОВІ ВІД ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ: РОЗМЕЖУВАННЯ МІЖ КРИМІНАЛЬНИМ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИМ АСПЕКТАМИ

Микитенко Д.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Проаналізовано кримінально-правовий та кримінологічний аспекти при визначенні механізму злочинної поведінки при добровільній відмові від терористичного акту. Проаналізовано підходи, що стосуються вирішення питання застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту. Визначено основні напрямки при запобіганні тероризму. Проведено аналіз кримінального законодавства іноземних держав щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності за участь у терористичній діяльності. Зроблено пропозицію про доповнення статті кримінального кодексу відповідною нормою.

Ключові слова: тероризм, терористичний акт, добровільна відмова, злочинна поведінка, кримінологічний аспект, кримінально-правовий аспект.

Постановка проблеми. Проблема анти-терористичного права, яке в силу своєї неадекватності в цих умовах стає джерелом додаткової конфліктності (криміногенності), полягає в спотворенні предмета правового регулювання, неточному визначенні механізмів злочинно поведінки і суб'єктності такого злочину як «Тероризм». У кримінологічному аспекті це виражається у неухильності до первинних причин зростаючої терористичної конфліктності та транснаціональної злочинності і визначенні складу тероризму та інших міжнародних злочинів. Все більшої актуальності набирає проблема розмежування між кримінальним та кримінологічним аспектом добровільно відмови від терористичного акту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У своїх роботах цій проблематиці, приділяли увагу такі науковці, як Баулін Ю.В., Бояров В.І., Дудоров О.О., Сташис В.В., Тихий В.П., Хрустова Л.А., Яценко С.С. Крім загальних аспектів звільнення від кримінальної відповідальності за відмову від вчинення терористичного акту автори виділяють не тільки кримінальний, а й кримінологічний аспекти, які дозволяють прослідкувати поведінку особи, що мала намір вчинити злочин, її мотив та мету та причини, за яких мала місце відмова від доведення злочину до кінця.

Невирішені проблеми у вказаній галузі. Науково-теоретична розробка цієї проблеми передбачає широке залучення наукового інструментарію не тільки кримінально-правової науки, а й кримінологічної та суміжних гуманітарних наук. Очевидність глобалізованого підходу у веденні теоретичних розробок зумовлює в цілому комплекс новий змістовний рівень – кримінологічний.

При цьому сформувався ряд напрямів дослідження проблеми, які будучи цілком самостійними, одночасно можуть бути успішними в реалізації лише за умови взаємозв'язку, взаємовпливу і координації, що передбачає їх розробку в рамках одного науково-теоретичного задуму і концептуальної переконаності авторів.

Мета статті. Головною метою даної статті є аналіз кримінального та кримінологічного аспектів добровільної відмови особи від вчинення терористичного акту.

Виклад основного матеріалу. Розділ IX (ст. 44-49) Загальної частини Кримінального кодексу (далі – КК) України регламентує відмову держави в особі компетентних органів держави від засудження особи, вчинившої злочин, а також від застосування до останньої кримінально-правових засобів примусового характеру. КК України містить положення, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин. Це стосується не тільки норм Загальної частини (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям ст. 45), (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим ст. 46), (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки – ст. 47), ст. 48 (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки), ст. 49 (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності).

Необхідно детальніше розглянути питання застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності за участь терористичному акті, зокрема, законодавець у ч. 2 ст. 258-3 КК України передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності одного з членів терористичної групи чи терористичної організації: "звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, яке передбачає ч. 1 ст. 258-3 КК України особа, окрім, організатора та керівника терористичної групи, терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла припиненню або розкриттю злочинів, які вчинені у зв'язку із створенням або діяльністю групи чи організації, якщо в діях цієї особи відсутній склад іншого злочину".

Як умову звільнення від кримінальної відповідальності за діяння передбачені ч. 1 ст. 258-3 КК України необхідно розглядати сукупність ознак:

1) вчинення дій, які передбачені ч. 1 ст. 258-3 КК України, у формі участі в терористичній групі або терористичній організації чи сприяння створенню або діяльності такої;

2) добровільне повідомлення особою правоохоронного органу про вчинення хоча б одного із діянь, які передбачає ч. 1 ст. 258-3 КК України: а) створення терористичної групи або терорис-

тичної організації чи б) участь у терористичній групі, терористичній організації чи в) матеріальне, організаційне, будь-яке інше сприяння створенню чи діяльності терористичної групи, терористичної організації;

3) сприяння з боку особи припиненню існування, діяльності терористичної групи або терористичної організації чи сприяння процесу розкриттю злочинів, які вчинені у зв'язку із створенням чи діяльністю групи чи організації;

4) відсутність в діях особи ознак іншого злочину;

5) особу не визнано організатором чи керівником терористичної групи, терористичної організації.

Деякі з науковців притримуються думки про те, що спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 258-3 КК України суперечить загальним засадам кримінального права, дає можливість активним учасникам, організаторам терористичних актів безпідставно уникнути кримінальної відповідальності. Умови звільнення від кримінальної відповідальності роблять можливим провокації злочину. Неприпустимо у даному випадку звільнення не на стадії незакінченого злочину (добровільна відмова від вчинення), як це визначає ст. 17 КК України, а на стадії закінченого злочину, коли дійове каяття сул може розглядати лише у якості обставини, що пом'якшує покарання [1, с. 22-23]. Однак, зазначене питання досі дискусійне, тому що законодавча практика деяких з іноземних країн говорить про те, що у світі ж тенденція до розширення кола заохочувальних кримінально-правових норм, які направлені на боротьбу з організованими формами злочинності.

Підходи, що стосуються вирішення питання застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту є різними. Наприклад, відповідно до примітки до ст. 205 (тероризм) КК Російської Федерації "особа, яка брала участь у готуванні терористичного акту, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо своєчасним попередженням органів влади чи іншим способом вона сприяла відверненню здійснення акту тероризму, якщо в діях особи відсутній інший склад злочину". Своєчасне попередження, як зазначає професор Д'яков С.В., визнається попередження органів влади, за якого вони мають можливість попередити вчинення терористичної дії чи настання наслідків, зазначені ст. 205 КК Російської Федерації [2, с. 246].

Такі ж самі положення сформульовані в кримінальних кодексах Киргизької Республіки 1997 р. (примітка до ст. 226 (тероризм), Республіки Казахстан 1997 р. (примітка до ст. 233 (тероризм), Республіки Білорусь 1999 р. (примітка до ст. 289 (тероризм), Республіки Таджикистану 1998 р. (примітка до ст. 179 (тероризм), Республіки Вірменії 2003 р. (примітка до ст. 217 (тероризм), Республіки Грузія 2000 р. (примітка до ст. 323 (терористичний акт), Республіки Молдови 2002 р. (ч. 6 ст. 278 (тероризм) [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Законодавець Іспанії у ст. 579 другого відділу "Про тероризм" глави V КК Іспанії зазначив, що "у справах про злочини, які передбачені в цьому відділі, Суд і Трибунал, мотивуючи рішення у вирокі, можуть призначити покарання нижче, ніж це передбачає закон за відповідний злочин, якщо особа добровільно припинить злочинну діяльність,

стане перед владою, зізнаючись у вчинених діях, сприятиме у відверненні вчинення злочину чи надасть суттєву допомогу в ідентифікації, а також арешті інших осіб, які повинні понести відповідальність, чи нададуть допомогу у припиненні діяльності чи розвитку озброєних банд, формувань, терористичних груп, в яких вона брала участь" [15].

Стаття 422-1 глави другої розділу другого "Про тероризм" КК Франції передбачає, що "будь-яка особа, яка намагалася вчинити терористичний акт, звільняється від покарання, якщо, попередивши адміністративну або судову владу, вона дозволила уникнути вчинення діяння і, у разі необхідності, встановити інших винних". Мова йде про злочини передбачені ст. 421-1 – 421-2 КК Франції [16].

Аналіз кримінального законодавства іноземних держав, свідчить про різні підходи щодо застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності за участь у терористичній діяльності. Більшість країн пострадянського простору у національному законодавстві застосовується інститут звільнення від кримінальної відповідальності до особи яка брала участь у готуванні терористичного акту, за умови своєчасного попередження органів влади або іншим способом сприяла відверненню здійснення акту тероризму. На думку автора, доречно запозичити існуючий позитивний досвід таких країн та внести до ст. 258 (терористичний акт) КК України зміни доповнивши її частиною четвертою у редакції:

"4. Звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частиною першою статті, особа, яка брала участь у готуванні терористичного акту, якщо така своєчасно попередила відповідний правоохоронний орган, іншим способом сприяла відверненню здійснення терористичного акту, якщо в діях особи не міститься інший склад злочину".

Що стосується кримінологічного аспекту: кримінологічний аспект припинення злочинів змушує цю проблему розглянути дещо ширше. Сьогодні на практика протидії злочинності зіштовхнулася з новими викликами злочинних проявів, коди вони носять (на хвилях політичних, етнічних, конфесійних, екстремістських, національних та інших гасел) масовий, відкрито агресивний, нерідко озброєний характер. Кримінологічний аспект припинення злочинів полягає також у вивченні різних ситуацій, коли, наприклад, навіть при добровільній відмові готування або незакінчений замах призводять зі значним ступенем вірогідності до вчинення злочинів. З теоретичної і практичної точки зору важливо якнайбільше знати про стереотипи дій злочинців при готуванні і замаху на різні злочини.

Оскільки всі причини виникнення тероризму нерівнозначні і знаходяться на різних рівнях по ряду критеріїв детермінанти в сукупності, попередження тероризму повинно здійснюватися одночасно в декількох напрямках: 1) вплив на основні, навіть глобальні явища і процеси в суспільстві, що володіють терогенним ефектом; 2) виявлення і запобігання терористичним актам, які могли би бути здійснені в недалекому майбутньому або навіть найближчим часом; 3) припинення тероризму щодо державних і громадських діячів, затримання винних і передача їх до суду; 4) попередження, припинення таких схожих із тероризмом злочинів, як захоплення заручників,

геноцид, диверсія, посягання на життя особи, яка здійснює правосуддя або попереднє розслідування, та запобігання цим злочинам. Тому при наявності добровільної відмови від вчинення терористичного акту, необхідно враховувати декілька особливостей: особу злочинця та його особливості, інші особливості та детермінанти.

Висновки з проведеного дослідження та перспективи. Можна погодитись, що питання носить дискусійний характер, разом із тим впровадження цього

спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ч. 1 ст. 258 КК України може стати ефективним інструментарієм який надасть правозастосовчим органам України можливість відвернути терористичну загрозу, яку потенційно несуть в собі терористичні акти. Водночас не потрібно забувати і про кримінологічний аспект, який грає не менш важливу роль при визначенні механізму злочинної поведінки при добровільній відмові від вчинення терористичного акту.

Список літератури:

1. Пасенюк О.М. Деякі проблемні питання нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування: вивчення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Питання застосування нового Кримінального кодексу України" 25-26 жовтня 2001 р. м. Харків / В.В. Сташис та ін. (голов. ред. редкол.); Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого та ін. – К.: Юрінком Інтер, Х., 2002. – 143 с.
2. Кубальський В.Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.Н. Кубальський. – Київ, 2007. – 180 с.
3. Леонов Б.Д. Запобігання та протидія тероризму: теоретичні підходи / Б.Д. Леонов // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2012. – № 2(6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12bdttd.pdf>.
4. Лопашенко Н.А. Криминологическая политика / Н.А. Лопашенко // Криминологический журнал. – 2008. – № 2. – С. 27.
5. Шостко О.Ю. Протидія організованих злочинності в європейських країнах : монографія / О.Ю. Шостко. – Х.: Право, 2009. – 400 с.
6. Дрьомін В.М. Репродуктування тероризму: соціально-психологічний механізм / В.М. Дрьомін // Тероризм і боротьба з ним (аналітичні розробки пропозиції наукових та практичних працівників). – Т. 19. – К., 2000. – С. 199-202.
7. Смелянов В.П. Тероризм і злочини терористичної спрямованості / В.П. Смелянов. – Харків, 2001. – 320 с.

Микитенко Д.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МЕХАНИЗМ ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕННЯ ПРИ ДОБРОВОЛЬНОМ ОТКАЗЕ ОТ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОГО АКТА: РАЗГРАНИЧЕНИЕ МЕЖДУ УГОЛОВНЫМ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИМ АСПЕКТАМИ

Аннотация

Проанализированы уголовно-правовой и криминологический аспекты при определении механизма преступного поведения при добровольном отказе от террористического акта. Проанализированы основные подходы, к решению вопроса применения специальных оснований освобождения от уголовной ответственности за совершение террористического акта. Определены основные направления при предотвращении терроризма. Проведено анализ уголовного законодательства зарубежных стран относительно института освобождения от уголовной ответственности за совершение террористического акта. Сделано предложение о дополнении статьи уголовного кодекса соответствующей нормой.

Ключевые слова: терроризм, террористический акт, добровольный отказ, преступное поведение, криминологический аспект, уголовно-правовой аспект.

Mykytenko D.I.

Yaroslav Mudryi National Law University

THE MECHANISM OF CRIMINAL BEHAVIOR IN VOLUNTARY REFUSAL OF A TERRORIST ACT: THE DISTINCTION BETWEEN CRIMINAL AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS

Summary

The criminal-law and criminological aspects in determining the mechanism of criminal behavior at voluntary refusal from the terrorist act are analyzed. Approaches of solving the problem of using special reasons of voluntary refusal from the terrorist act are analyzed. Main directions of prevention of terrorism are defined. Criminal legislation of institute of release from criminal liability for the committing the terrorist act of foreign countries are analyzed. The offer to add the article of the criminal code to the relevant norm is made.

Keywords: terrorism, terrorist act, voluntary refusal, criminal behavior, criminological aspect, criminal-legal aspect.